

UOT: 63.637. 69:379.8

ARIÇILIĞIN İNKİŞAFI VƏ ONUN TURİZMƏ TƏSİRİ

Natiq Əli oğlu Cavadov, i.e.d., professor,

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

Tel.: (050) 331-72-82; e-mail: cavadov1958@mail.ru

Yusif Əbülfət oğlu Hümbətov, i.ü.f.d, dosent,

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Tel.: (050) 578-67-00; e-mail: humbetov-1964@mail.ru

Xülasə

Azərbaycanın təbii iqlim şəraiti aqrar istehsalın digər sahələri ilə yanaşı, arıçılığın inkişafı üçün də əlverişli imkanlar açır. Müasir şəraitdə həmin imkanlardan istifadə edilməsi əsasında arı ailələrinin sayının artırılması, bu sahədə məhsuldarlığın yüksəldilməsi bal istehsalı və satışının genişləndirilməsi əsasında kənddə yaşayanların məşğulluğunun və gəlirlərinin artmasında əhəmiyyətli rola malikdir. Məqalədə ölkəmizdə arıçılığın inkişaf meyili təhlil olunur. Bu sahədə əsas irəliləyişlər göstərilir. Arıçılığın inkişafına dövlət dəstəyi mexanizmi açıqlanır. Bununla yanaşı, arıçılığın turizmin inkişafına təsiri ilə bağlı məsələlərə baxılır.

Açar sözlər: kənd təsərrüfatı, arıçılıq, arı ailələri, arıçılıq məhsulları, arıçılığa dövlət dəstəyi, turizm, turist məhsulu.

Giriş

Ölkə başçısının rəhbərliyi altında respublikamızın iqtisadiyyatının bir çox sahələrində biznesin sürətli inkişafı və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi ilə bağlı kompleks tədbirlər həyata keçirilməkdə davam edir. Keçid iqtisadiyyatını başa vurmuş və yeni inkişaf erasına daxil olan ölkəmiz ötən illərdən başlayaraq iqtisadi islahatların məzmununu daha da dərinləşdirərək yeni inkişaf mərhələsinə keçmişdir. Bu da öz növbəsində iqtisadiyyatın real sektorunda dinamikliyi yüksəltməklə neftdənkənar sahələrin inkişafı üçün münbit şərait yaratmışdır.

Ölkədə mövcud olan əmək ehtiyatlarından, təbii və iqtisadi potensialdan səmərəli istifadə etmək, iqtisadiyyatın qeyri-neft sektorunun inkişafını sürətləndirmək və iqtisadi islahatları dərinləşdirmək, əhalinin məşğulluğunu artırmaq, yoxsulluğun səviyyəsini azaltmaq, xidmət sahələrində infrastrukturları yeniləmək, əlverişli investisiya şəraiti, müasir tipli müəssisələr, yeni iş

yerləri yaratmaq istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədilə mühüm dövlət proqramları hazırlanaraq qəbul edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev göstərmişdir: "... Ərzaq təhlükəsizliyi bizim üçün prioritetdir. ... Çünki ərzaq təhlükəsizliyi bundan sonra dünya üçün ən böyük məsələ olacaq, o ölkələr ki ərzaq təhlükəsizliyini təmin etməyib, onlar böyük problemlərlə üzləşəcəklər". Bu problemin həllinə nail olmaq üçün iqtisadi cəhətdən ən əlverişli yol innovativ metodlardan istifadə etməkdir.

Kənd təsərrüfatında aparılan islahatların davamı olaraq Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə "Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji yol Xəritəsi" təsdiq edilib. Strateji Yol Xəritəsində kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı, ərzaq təhlükəsizliyi sahəsində koordinasiya, qiymətləndirilmənin aparılması, layihələrin hazırlanması və həyata keçirilməsi, fəvqəladə hallarda çevik tədbirlərin müəyyənəşdirilməsi və s. işlərin effektivliyinin təmin edilməsi məsələləri öz əksini tapmışdır (1).

Onu da qeyd etməliyik ki, qeyri-səmərəli urbanizasiya proseslərinin intensivliyinin artdığı şəraitdə kənd əhalisinin səmərəli məşğuliyyəti Azərbaycanın normal demoqrafik inkişafının təmin edilməsi, xalqımızın genefondunun qorunması üçün çox vacibdir. Bu baxımdan aqrar istehsalın bütün sahələrinin, o cümlədən arıçılığın inkişafının sürətləndirilməsi vacib əhəmiyyətə malikdir. Bununla yanaşı, arıçılığın turizmin inkişafına təsirinin araşdırılması da xüsusi aktuallıq kəsb edir.

Arıçılığın inkişaf istiqamətləri

Arıçılıq sahəsinin əsas məhsulu olan bal əvəzənməz qıdadır. Bu baxımdan arıçılıq ərzaq təminatında xüsusi yeri olan sahədir. V.M. Niftullayevin yazdığına görə, "Arıçılıq eyni zamanda kənd təsərrüfatı bitkilərini tozlandırmaq və digər bitkilərin məhsuldarlığını yüksəltmək üçün mühüm amildir. Odur ki, bu vəziyyəti nəzərə alaraq respublikamızda kənd təsərrüfatı bitkilərini tozlandırmaq, yəni mayalamaq məqsədilə arıçılıq üçün əlverişli şəraiti olan bütün təsərrüfatlarda arı saxlamağı və onu inkişaf etdirmək üçün arıçılıq təsərrüfatlarının yaradılmasını təşkil etmək lazımdır." (5, s.329).

Respublikamızda arıçılığın inkişafı üçün geniş potensial var. Bununla belə, hər il dəyəri milyon manatlarla ölçülən və heç bir xərc çəkilmədən ölkəmizin zəngin florası tərəfindən yaradılan min tonlarla nektar və çiçək tozu xalqımızın rifahı naminə istifadə edilmədən itirilir. Arıçılıqda mövcud olan bir sıra problemləri həll etməklə onu daha da inkişaf etdirmək mümkündür.

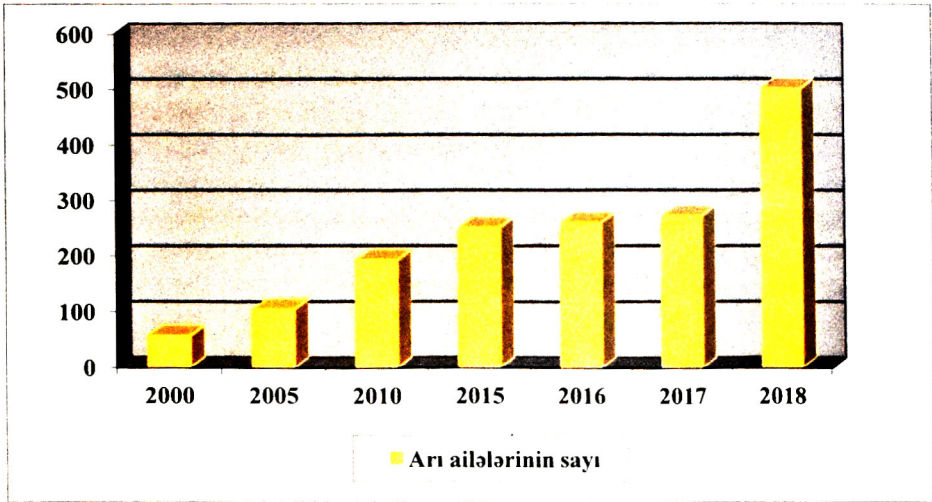
Son illərdə bütün sahələrdə olduğu kimi arıçılıq sahəsində də aparılan məqsədyönlü islahatlar bu sahənin inkişafına təkan vermişdir.

"Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı"nın icrasının 4-cü ilinin yekunlarına həsr olunan konfransdakı nitqində dövlətimizin başçısı cənab İlham Əliyev Azərbaycanda arıçılığın təcridən inkişaf etdiyini, sahibkarların bu sahəyə diqqəti artırdığını qeyd etmişdir.

Ölkə Prezidentinin "Azərbaycan Respublikasında arıçılığın inkişafının stimullaşdırılması haqqında" Sərəncamı arıçılığa marağın artmasına və keyfiyyətli Azərbaycan balının böyük ixrac məhsuluna çevrilməsinə şərait yaratmışdır.

Rəsmi statistika məlumatlarına əsasən, 2000-2018-ci illərdə respublikamızda arı ailələrinin sayı 8.8 dəfə artaraq 57 mindən 501 minə çatmışdır. *Diqram 1*-dən də görüldüyü kimi arı ailələrinin sayının artım tempi son dövrdə xüsusilə yüksək olmuşdur.

Diagram 1. Azərbaycan Respublikasında arı ailələrinin sayının dəyişməsi, min ailə

Son illərdə bu sahəyə dövlət qayğısının artırılması, sahənin inkişafını dəstəkləmək məqsədilə stimullaşdırıcı tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi inkişafın sürətləndirilməsinə yol açmışdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2019-cu il 27 iyun tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının subsidiyalaşdırılması Qaydası”na uyğun olaraq arıçılıqla məşğul olan fermerlərə saxladıqları hər arı ailəsinə görə hər təqvim ilində 10 (on) manat məbləğində subsidiya müəyyən edilir və 2023-cü ilədək veriləcək.

Dövlət tərəfindən arıçılıq məhsullarının satışına da köməklik göstərilir. Hər il respublikamızda arıçılıq məhsulların sərgi-satış yarmarkası keçirilir. Yarmarkanın keçirilməsində məqsəd ölkəmizdə arıçılığı təbliğ etmək, onu geniş yaymaq, inkişaf etdirmək, arıçılıq sahəsində təcrübə mübadiləsi aparmaq və arıçılıq məhsullarının ixracı üçün yollar axtarmaqdan ibarətdir.

2016-cı ilin dekabrında respublikamızda Arıçılar Assosiasiyası yaradılmış və qısa zamanda Azərbaycan balının bir sıra ölkələrə ixrac olunması barədə müqavilələr bağlanmışdır.

Azərbaycan Arıçılar Assosiasiyasının verdiyi məlumata görə, daxili bazarda satışlar ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 20 faiz artmışdır. Azərbaycanda kifayət qədər bal ehtiyatı olmasına baxmayaraq ölkəyə bal idxalı da artır: “Bu fonda xarici istehsalçılarla rəqabət artır və daxili bazarda yerli istehsal olan balın satışı azalır. Ötən il İran və Ukraynadan böyük həcmdə ucuz günəbaxan balı idxal olunub”.

Məlumata əsasən, 2019-cu ildə Azərbaycanda satış üçün 6 min ton bal istehsal olunub, əhalinin tələbatı isə hesablamalara görə, 5 min ton təşkil edib: “Bu onu ifadə edir ki, ölkədə tələbatın təmin olunması üçün kifayət qədər bal ehtiyatı var və idxala zərurət yoxdur.

Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən 2017-ci ilin yanvar ayında Azərbaycanda arıçılıq məhsullarının istehsalının seçmə statistika müayinəsi keçirilib. Müayinəyə arı ailələri olan 25 kənd təsərrüfatı müəssisəsi, representativlik təmin olunmaqla seçmə qaydada 456 fərdi sahibkar, ailə-kəndli, ev təsərrüfatları cəlb olunub.

Müayinənin yekunlarına əsasən, 2017-ci ilin əvvəlinə həmin təsərrüfatlarda 20014 arı ailəsi, o cümlədən kənd təsərrüfatı müəssisələrində 952 arı ailəsi və fərdi sahibkar, ailə-kəndli və ev təsərrüfatlarında 19062 arı ailəsi mövcud olub. İl ərzində 4367 arı ailəsi beçə verib, 1543 arı ailəsi isə

xəstəlikdən məhv olub. Təsərrüfatların 97,3 faizi balı satmaq üçün, 2,7 faizi isə öz istifadəsi üçün istehsal edib. Arı ailələrindən həm də kənd təsərrüfatı bitkilərinin tozlanması məqsədilə istifadə olunub və bu məqsədlə əkini olan təsərrüfatlar 191 arıçılıq təsərrüfatının xidmətindən istifadə ediblər.

Müayinə ilə əhatə olunmuş təsərrüfatlar üzrə orta hesabla bir arı ailəsindən 10,4 kq bal süzməklə il ərzində 207,8 ton bal istehsal edilib. İlin əvvəlinə olan 16,7 ton qalıq da nəzərə alınmaqla 193,5 ton bal satılıb. 8,2 ton bal isə təsərrüfatların şəxsi istehlakı üçün istifadə edilib. İstehsalçılarda cari ilin əvvəlinə 22,8 ton bal ehtiyatı mövcud olub.

Baldan başqa arıçılıq məhsullarına mum, vərəmum, güləm və arı südü də daxildir. 2016-cı ildə 5915 kq mum, 433 kq vərəmum, 442 kq güləm və 13,0 kq arı südü istehsal edilib. Mumun bir kiloqramının orta satış qiyməti 11,9 manat, vərəmumun orta satış qiyməti 134,8 manat, güləmin orta satış qiyməti 48,4 manat, arı südünün 1 qramının orta satış qiyməti isə 6,3 manat olub.

Seçmə müayinə məlumatları əsasında 2016-cı ildə arıçılıq məhsullarının statistik qiymətləndirilmiş istehsal həcmi ölkə üzrə 2700,2 ton bal, 76,2 ton mum, 5,6 ton vərəmum, 5,7 ton güləm və 169,0 kq arı südü təşkil edib. Müayinə zamanı arıçılıq təsərrüfatları bu sahənin daha da inkişaf etdirilməsi üçün dövlət tərəfindən güzəştli kreditlərin ayrılması, arıçılıq üzrə damazlıq təsərrüfatlarının yaradılması, bal satışı yarmarkalarının mütəmadi keçirilməsi, qablaşdırılmış və satışı çıxarılmış arıçılıq məhsullarının keyfiyyətinin yoxlanılması kimi təkliflər irəli sürüblər.

Ümumiyyətlə, “Arıçılıq haqqında” Qanun qəbul edildiyi dövrdən sonrakı 8 ildə arı ailələrinin sayı 82,5 faiz artaraq 2018-ci ilin əvvəlinə 260,1 minə çatıb. Göstərilən dövr ərzində arıçılıqla məşğul olan təsərrüfatlarda bir təsərrüfata düşən arı ailələrinin sayı 11,1-dən 12,6-dək yüksəlib, bal istehsalı 91,4 faiz və yaxud 1289,2 ton artıb. Respublikamızda arıçılıqla məşğul olan təsərrüfatlarda arı ailələrinin sayına nəzər salsaq görürük ki, 2010-cu ildə 193225 ədəd olduğu halda, 2018-ci ildə artaraq 500980 ədəd olmuşdur.

Elm və təsərrüfatların çoxillik təcrübəsi göstərir ki, respublikamızda 100 hektar meyvə və giləmeyvə bağında 200300, tərəvəz və bostan bitkiləri sahəsində 3050, günəbaxan əkin sahəsində 50100, yemli və paxlalı otlar əkini sahəsində 100150 arı ailəsi saxlamaq olar. Aparılan təcrübələrdən o da müəyyən olunmuşdur ki, arıların tozlandığı meyvə bağlarının və digər bitkilərin məhsuldarlığı azı 40-50%, bostan və tərəvəz bitkilərinin məhsuldarlığı 45-50%, yoncanın məhsuldarlığı isə müvafiq surətdə 50-70% yüksəlib.

Respublikamızda arıçılığın biologiyası, arı xəstəlikləri, damazlıq işinin təşkili sahəsində araşdırmalar aparılmış, aparılan elmi-tədqiqat işlərində müxtəlif məsələlər geniş formada araşdırılmışdır. Bazar münasibətləri şəraitində hər bir sahənin sərbəst olaraq öz iqtisadi problemlərinin həll edilməsi zərurətindən doğan iqtisadi məsələlərin tədqiqatı arıçılıq təsərrüfatlarının iqtisadi cəhətdən araşdırılmasını tələb edir. Bu gün respublikamızda əsasən özəl sektor hesabına fəaliyyət göstərən arıçılıq təsərrüfatlarının dövlət səviyyəsində təşkili və digər məsələlərin həlli öz aktuallığı ilə seçilir.

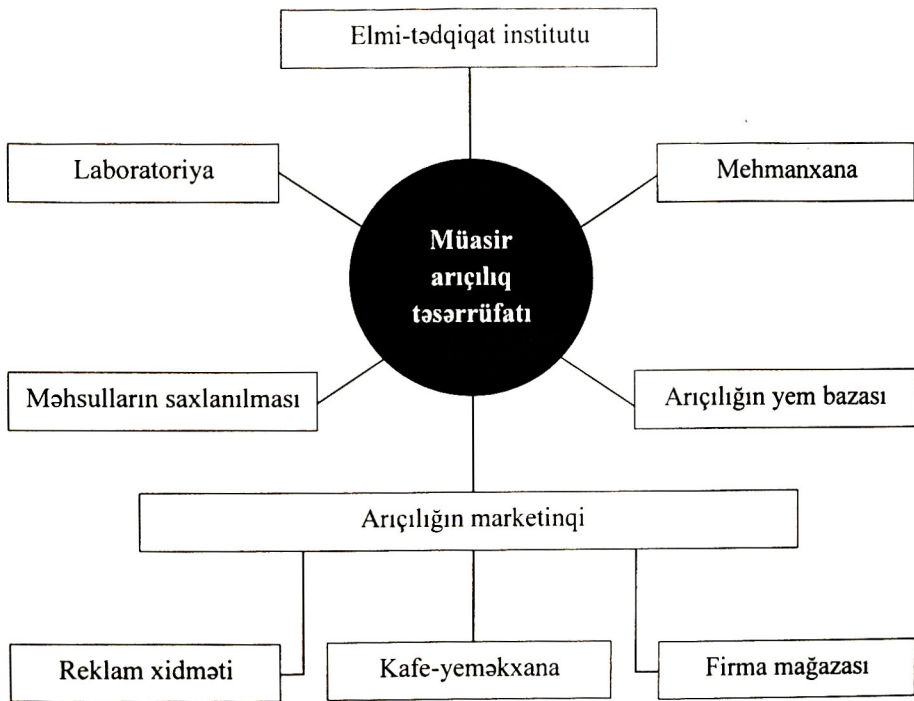
Bu gün respublikamızda arı ailələrinin əksər hissəsinin şəxsi təsərrüfatlarda yerləşdiyini nəzərə alsaq, arıçılıq təsərrüfatlarına kömək məqsədilə elmi mərkəzlərin də yaradılması daha məqsədəuyğun hesab edilir. Elmi-tədqiqat mərkəzlərinin yaradılmasında məqsəd arıçılıq təsərrüfatlarının elmi əsaslarla təşkili və idarə edilməsinə zəmin yaradılmasıdır. Bu istiqamətdə qeyd etmək istərdik ki, Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin Heyvandarlıq Elmi-Tədqiqat İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən “Arıçılıq mərkəzi” bu gün elmlə istehsalatın birgə fəaliyyətinin bariz nümunəsi olmaqla respublikamızda arıçılığın inkişafına öz töhfəsini verməkdədir.

Bu gün respublikamızda arıçılığın daha da inkişaf etdirilməsi üçün elm adamları, alimlərimizin özlərinin birgə konsepsiyalarını hazırlamaları, müasir arıçılıq təsərrüfatların yaradılması istiqamətində elmi-tədqiqat işləri aparmaları zəruridir. Bu tip təsərrüfatların yaradılması üçün aşağıdakı sahələrin mütəxəssisləri birgə fəaliyyət göstərməlidir:

- *bioloqlar bu sahənin bioloji məsələlərini;*
- *ekoloqlar sahəyə təsir edəcək ekoloji amilləri;*
- *respublika və yerli icra hakimiyyəti orqanları təşkilati məsələlərini;*
- *iqtidadçılar sahənin iqtisadi məsələlərini həll etməlidirlər.*

Birgə əməkdaşlıq əlaqələrini ümumi şəkildə aşağıdakı kimi təsvir etmək olar.

Sxem 1. Müasir arıçılıq təsərrüfatının təşkili sahəsində əlaqələr

Sxemdən görüldüyü kimi, müasir arıçılıq təsərrüfatının yaradılması kompleks şəkildə həyata keçirilməlidir. Bu gün respublikamızda elmlə istehsalın birgə fəaliyyəti, elmi-tədqiqat institutlarının özünümaliyyətləşdirmə sistemində təşkili məsələləri prioritet istiqamətlərdən biridir. Odur ki, müasir arıçılıq təsərrüfatlarının yaradılmasında arıxanaların müxtəlif bitkiçilik məhsulları əhatəsində yerləşdirilməsi, arıçılıq məhsullarının keyfiyyətinin yoxlanılması üçün laboratoriya və arıçılığın marketinqini həyata keçirmək məqsədi ilə köməkçi bina və qurğularla, avadanlıqlarla təmin olunması, reklam xidməti, paketləmə, qablaşdırma, saxlanılma məsələləri və sonda satışın həyata keçirilməsi vacib məsələlərdəndir.

Müasir şəraitdə istehsal olunan məhsulların istehlakçıya çatdırılması, satışının təşkili bütün istehsal sahələrinin ümdə vəzifəsidir. Bu vəzifənin uğurla həlli şəraitində istehsal olunan məhsullar tez bir müddətdə realizə olunaraq əldə olunan vəsait təkrar istehsala qaytarıla bilər. Belə olan halda istehsal

olunan mallar anbarlarda yığılıb qalmır və istehsal sahələrinin səmərəli fəaliyyəti təmin olunur, istehsalçı istehsalın həcmi və başqa istehsal sahələrinin yaradılmasını uğurla həyata keçirə bilər (3).

Marketoloq F. Kotler öz tədqiqatlarında marketing strategiyasını müəssisənin imkanlarının, məqsəd seçiminin, planların hazırlanmasının, marketing tədbirlərinin həyata keçirilməsinin, onların reallaşmasına nəzarətin təhlili prosesi kimi müəyyən edir. Onun tədqiqatlarına görə, marketing strategiyası bazar segmentinin müəyyənəşdirilməsi, köhnə, yeni və ya yaxın, regional, lokal, milli və ya beynəlxalq bazarların tapılması, strateji marketing imkanlarının və təhlükələrinin təhlili, mallar, qiymətlər, bölgü, kadrlar üzrə strateji marketing kompleksinin işlənilməsi kimi məsələlərin həllini özündə birləşdirir. F. Kotlerin şərhində strateji planlaşdırma belə izah olunur: - strateji planlaşdırma müəssisənin məqsədləri, onun potensial imkanları və marketing sahəsində şansları arasında strateji uyğunluğun yaradılması və saxlanması prosesidir [2].

Hazırda respublikamızda iri layihələrdən biri olan ABAD konteynerlərində bal istehsalı təmin edilir. Əlbəttə ki, onun paketlənməsi, keyfiyyəti ən yüksək səviyyədə olmalıdır. Arıçılıq təsərrüfatlarında istehsalın iqtisadi səmərəliliyi əsasən əldə olunan məhsulların satışının təşkilindən, realizə olunma istiqamətinin seçilməsindən bilavasitə asılıdır. Məhsul istehsalı ilə məşğul olanların əksəriyyəti bazara vasitəçilərdən istifadə etməklə daxil olurlar, bu isə nəticədə onların xeyli vəsait itirməsinə səbəb olur ki, sonda məhsul istehsalının iqtisadi səmərəliliyi aşağı düşür. Bu çatışmazlıqların aradan qaldırılmasını təmin etmək üçün yaradılmış Arıçılar İttifaqının, Arıçılar Assosiasiyasının və yerlərdə onların filiallarının fəaliyyətinin gücləndirilməsi və arıçılıq məhsullarının bazara çıxarılmasının konstruktiv həllinin tapılması istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir.

Respublikamızda son illərdə qeyri-neft sektorunun aparıcı sahələrindən biri olan turizm Azərbaycan əhalisinin ölkə daxilində və ölkədən kənar müvəqqəti yerdəyişməsi və istirahətinin əsas marşrutlarını ifadə edir. Son illərdə turizmin istehsal sahələrinin bir çox sahələri ilə əlaqələrinin qurulması istiqamətində xeyli işlər görülmüşdür. Zənnimizcə, bu istiqamətlərdən biri də turistlərin istehsal sahələrinə səyahətlərinin təşkili onların səyahətdə olduqları ölkədə istehsal olunan bəzi əmtəələrin istehsalı prosesində ilə bilavasitə yaxından iştirak etməsi olardı. Belə ki, ölkəmizə turist qismində gələnlərin öz keyfiyyətinə görə dünyada tanınan Azərbaycan balının istehsalını həyata keçirən kompleks arıçılıq təsərrüfatlarında olması və bal istehsalı prosesini bilavasitə müşahidə etmələri, təsərrüfat ərazisində fəaliyyət göstərən kafe-yeməxanada baldan hazırlanmış xüsusi məmulatlardan istifadə etməsi və sonda arıçılıq təsərrüfatının firma mağazasından həmin məhsullardan alması bu sahənin inkişafına müsbət təsir göstərirdi.

Nəticə

Ölkəmizdə kənd təsərrüfatının dinamik inkişaf etdiyi hazırkı dövrdə arıçılıq təsərrüfatlarının fəaliyyətinin yüksəldilməsi, məhsul istehsalının artırılması və iqtisadi səmərəliliyinin təmin edilməsi bu sahənin məhsullarına tələbatın tam ödənilməsi ilə yanaşı, ixrac potensialının yüksəldilməsi üçün də mühüm əhəmiyyətə malikdir. Eyni zamanda, istehsal olunan məhsulların satışının düzgün təşkili də xüsusi diqqət tələb edir. Bu baxımdan, müasir arıçılıq təsərrüfatlarının təşkili və idarə edilməsi məsələləri bu sahənin marketing məsələləri ilə birgə həll edilməlidir. Zəruri imkanların mövcud olduğu şəraitdə arıçılıq məhsullarının reklamının, paketlənməsi, qablaşdırılması, saxlanması işlərinin həmin təsərrüfatların özündə həyata keçirilməsi və sonda təsərrüfatın firma mağazasında satışının həyata keçirilməsi daha məqsədəuyğundur.

Ölkələrdə istehsal olunan məhsulların turizmdən istifadə etməklə istehlakçıya çatdırılmasının təşkili tur-agent və tur-operator setinin yaradılması ilə reallaşır. Turist öz pulunu turist məhsuluna dəyişməklə özünün mənəvi tələbatını maddi və xidmət məhsulunda ödəyir. Turizmin müxtəlif maddi, xidmət və təşkilati elementləri kompleks əlaqədə turizm fəaliyyətini təşkil edir.

Müasir dövrdə turizmə bəzən ölkələr arasında iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi, turist bazarı, turist məhsulu istehsalı və istehlak arasında iqtisadi münasibətlərin reallaşması kimi baxılır. İstehsalçı və istehlakçının hər birinin fərdi marağı üst-üstə düşdükdə turist məhsulunun alqı-satqısı baş verir. Ona görə də turist subyektlərində maraqlar turizm bazarının forma məzmununu formalaşdırır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi. 06.12.2016-cı il.
2. Kotler Filipp. Marketinqin əsasları. Bakı 1993. 559 səh.
3. Pürhəni S.H., Hübətov Y.Ə. İqtisadiyyat. Dərs vəsaiti. Gəncə 2002. 171 səh.
4. Əlirzəyev Ə.Q. Turizmin iqtisadiyyatı və idarə edilməsi. Dərslük. Bakı 2011.
5. Niftullayev V.M. Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı. Bakı. Elm. 1996. s.354
6. <https://www.stat.gov.az/>
7. <http://akia.gov.az/az/subsidiya>
8. https://azertag.az/xeber/Arichilar_Assosiasiyasinin_rehberi_ehalinin_bal_mehsullarina_olan_telebati_artiq_yerli_istehsal_hesabina_tam_odenilir1332283

Prof. Dr. Natig Ali Javadov
Azerbaijan State Agrarian University

PhD. Yusif Abulfat Humbatov
Azerbaijan University of Technology

Development of beekeeping and its impact on tourism

Summary

Azerbaijan's natural and climatic conditions, along with other areas of agricultural production, open up favorable conditions for the development of beekeeping. In modern conditions, increasing the number of bee families based on the use of these opportunities, increasing productivity in this area has an important role in increasing employment and income of the rural population through the expansion of honey production and sales. The article analyzes the development trend of beekeeping in our country. Major progress is being made in this area. The mechanism of state support for the development of beekeeping is announced. In addition, issues related to the impact of beekeeping on the development of tourism are considered.

Keywords: *agriculture, beekeeping, bee families, beekeeping products, state support for beekeeping, tourism, tourist products.*

Д.е.н., профессор Джавадов Натиг Али оглы

Азербайджанский государственный аграрный университет

Д.ф.э.н. Гумбатов Юсиф Абульфат оглы

Азербайджанский технологический университет

Развитие пчеловодства и его влияние на туризм

Резюме

Природноклиматические условия Азербайджана, наряду с другими сферами сельскохозяйственного производства, создают благоприятные условия для развития пчеловодства. В современных условиях увеличение количества пчелиных семей на основе использования указанных возможностей, повышение производительности в этой области играет важную роль в увеличении занятости и доходов сельского населения за счет расширения производства и продажи меда. В статье анализируются тенденции развития пчеловодства в нашей стране. Показываются основные сдвиги происходящие в этой отрасли. Раскрывается механизм государственной поддержки развития пчеловодства. Кроме того, рассматриваются вопросы, связанные с влиянием пчеловодства на развитие туризма.

Ключевые слова: *сельское хозяйство, пчеловодство, пчелиные семьи, продукты пчеловодства, государственная поддержка пчеловодства, туризм, туристические продукты.*